

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64. Fylke: Östfold.

Tilleggsspørsmål nr. Herad: Rakkestad og Degernes

Emne: Död og begravelse. Bygdelag:

Oppskr. av: J.H.Olsen-Smedal, Gard:

(adresse): Rakkestad. G.nr. Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Dödsvarsler.

Når det gjelder disse spørsmålene, har jeg lite å fortelle. Det er mulig at folk i eldre tider har trodd at dødsfall i huset kunne varsles på en eller annen måte. Men det har ikke vært vanlig folketro iallfall i de siste 150 årene.

1. Hvis en fugl hakket på vindusruten eller en kattugle skrek i nærheten av huset, varslet det död. Men det er nok lenge siden at folk heftet seg ved noe så alminnelig.
2. Ukjent.
3. " .
4. Det fantes nok folk som mente at de hadde særlige evner til å forutse dødsfall. Det kunne skje ved et drømmesyn, eller at vedkommende som skulle dö, viste seg på andre måter.
5. "Helligmaur" og "feigdalus" er ukjent her.
6. Varsler av en persons appetitt er ukjent her.

Dödsleiet.

7. Folk trodde ikke at man burde dö på et bestemt sted i huset. Dersom det var anledning til det, ble den dödssyke gjerne flyttet til et rom for seg selv. Men av mangel på rom måtte den dödssyke ofte ligge i soveværelset.
8. At man skulle ordne rommet på en bestemt måte, er ukjent.

9. Det finnes ingen tradisjon om at folk trodde at det fantes noe som kunne lette eller vanskeliggjøre døds kampen.
10. Det var vanlig at de sendte bud etter presten.
11. I eldre tider gjaldt prestens besök først og fremst å avhøre den sykes trosbekjennelse. Det viktigste var troen når man skulle ut på den siste reise. Videre ytte han den syke religionens tröst ved samtaler og lesning av bibelsteder. Så delte presten ut nattverden. Etterpå fortsatte presten ofte samtalen-gjerne i tilknytning til nattverdmåltidet. Slik går det i regelen for seg den dag i dag-dog legges det ikke alltid så stor vekt på trosbekjennelsen som i eldre tider.
12. Dersom de ikke kom ubudne, sendte man gjerne bud etter nære slektninger og kanskje også venner. Det hendte nok av og til at den døende ville snakke med en som han eller hun hadde noe utestående med.
13. Ofte bestemte den døende i store trekk hvordan gravferden skulle være. Hvis det ikke allerede var gjort, ble det opprettet testament, skriftlig eller muntlig. Men oftest var slektens arverett hovedregelen uten noe testament.

Tiden mellom dødsfallet og begravelsen.

14. For "å dö" ble flere uttrykk brukt, som å sömne, å tö, flötta, å slokne, å fara. Men mest ble uttrykket "å dö" brukt. De andre uttrykkene hadde en viss forbindelse med religionen, især å flötta.
15. Noe særskilt for å skaffe seg visshet for at døden var inntrådt, ble ikke gjort.
16. Det finnes ingen beretninger om skinndöde her i bygdene.
17. Først ble öynene på den döde lukket. Å legge en mynt på öyelokket ble gjort av noen.
18. Etterpå ble i regelen en salmebok lagt under haken til støtte for underkjeven. Å binde den opp ble også brukt.
19. Noe öyeblikkelig varsel til enkelte naboer om dödsfallet var ikke vanlig. En eller to nabokoner ble

- bedt om å komme og hjelpe til med å stille liket.
20. Som bud ble sendt en av husets folk.
 21. Å varsle husdyr om dødsfallet har ikke vært brukt i manns minne.
 22. Det er ikke kjent at man foretok seg noe særskilt i dødsrommet.
 23. Når åndetrettet og pulsen hadde opphørt og avkjølingen var merkbar, ble liket flyttet ut av sengen.
 24. Liket ble lagt på et bord, som ofte var laget for anledningen. (Dette er gjort nærmere rede for på en annen liste).
 25. Liket ble lagt på et underlag av halm med et laken over halmen.
 26. Med "å ligge på likstrå" menes den halmen som liket ble lagt på etterat det er flyttet fra sengen.
 27. Sengehalmen ble brent like etter at døden hadde inntrådt.
 28. Arbeidsklær som tilhørte den døde ble av og til brent. Men folk som satt i dårlige kår, vasket klærne så de kunne brukes av et annet familiemedlem.
 29. Likstrået ble også brent når liket var lagt i kisten.
 30. I regelen ble liket ikke stelt før det var avkjølet. Det kunne jo også avhenge av arbeidshjelpen.
 31. I regelen ble det gjort av en eller to nabokoner.
 32. Vedkommende var ikke kledd på en særskilt måte.
 33. Håret ble stelt.
 34. Men ble ofte barbert. Hvis ikke, ble skjegget stusset og kjemmet.
 35. Neglene ble klippet.
 36. Liket ble vasket.
 37. Det finnes ingen tradisjon om at folk brukte likvannet som medisin.

Likklær.

38. Å kle et lik ble kalt å svepe.
39. Likklærne ble kalt svép.
40. Det lakenet som ble breddt over liket mens det lå på likstrå, ble kalt liklaken.

41. At man skulle bruke brudelakenet til liklaken, er ukjent her.
42. Liket ble kledt bare i en kledning.
43. At folk brukte brudgomsskjorten eller brudelinet til likskjorte, har jeg hørt om, men det hendte visst ytterst sjelden. Det samme kan sies om en spesiell ferdigliggende likskjorte.
44. Alle likklær skulle helst være av lin. Men de som hadde dårlig råd, måtte nok greie seg med simplere stoff.
45. Føttene på liket skulle ikke være synlige.
46. Liket skulle ikke ha strømper og sko på seg.
47. Kvinnene hadde i regelen hodeplagg på seg, mennene ikke.
48. Med unntak av at unge kvinner av og til ble utstyrt med myrtekrans, var det ingen forskjell på likklærne ettersom den døde var gammel eller ung.
49. Barselkoner hadde ikke særskilte likklær.
50. Blonder ble av og til brukt på likklær for kvinner.
51. Kjøpte likklær ble vanlige fra omkring 1900.
52. Nå blir det alltid kjøpt ferdige likklær
53. De kjøpte likklærne blir også kalt svep.
54. Troen på at berøring av likklær eller selve liket skulle hjelpe ved sykdom, er det ingen som husker.
55. Går ut.
56. Andre kurer er også ukjent.
57. At mynten som var lagt over øyet, senere ble brukt som legeråd, er ukjent.
58. I allfall etter år 1800 har det ikke vært skikk å ha likkiste stående ferdig. I påkommende tilfelle hadde man på de fleste gårder materialer på lager som også kunne brukes til likkiste.
59. I gamle tider ble det bare brukt trenagler. Men for omkring 100 år siden kom jernnagler i bruk.
60. Det ble visst ikke brukt stropper i kisten til å bære den etter. Kisten ble båret på en bære. Men allerede for over 100 år siden ble hanker av metall alminnelige.

61. Kisten ble laget av en bygdesnekker.
62. Kisten var sort. Fargen var laget av olje og kjönrök. På lokket var det malt et forsölvvet kors.
63. Hvitmalte kister kom litt etter litt i bruk fra slutningen av forrige århundre.
64. At det skulle være skåret en åpning i kistelokket, har jeg hverken hört om eller sett.
65. Som underlag i kisten ble nyttet hövelspon.
66. Putevaret skulle helst være av lin og fylt med hövelspon eller hakkels.
67. Nå blir kisten kjøpt ferdig, og den er hvitmalt.
68. Det finnes ingen tradisjon om at den döde skulle ha med seg noen slags löse gjenstander i kisten. Ved oppkastning av gamle graver er det ikke funnet slike.
69. At barselkoner skulle ha med barnetöy i kisten, er ukjent.
70. Foruten det övenfor nevnte sölvkors på lokket ble kisten pyntet med kranser.
71. Å strö linfrö rundt kisten er ukjent.
72. Å legge en plante på liket for holde insekter borte er også ukjent.
73. Ingen husker at man gjorde noe med liket for å forebygge at den döde gikk igjen.
74. Det var ikke alminnelig at slektninger og venner var til stede når liket ble lagt i kisten. Arbeidet ble gjort av de samme kvinner som hadde vasket og stelt den döde med hjelp av husets folk. Om aftenen, foneaften som den ble kalt, kom dötrer og tjenestejenter til de innbudne med fon.
75. De som önsket det, fikk se liket, og etterpå fulgte det en festlig tilstelning for fonejentene med bevertning. Dans ved en slik anledning har ikke forekommet iallfall i de siste 150 årene.
76. I den tid sto kisten i det rom hvor den skulle stå begravelsesdagen.
77. Når liket sto i et rom for seg i huset, ble veggene i dette rommet pyntet med laken og girlander av granbar. På golvet ble det strödd hakket granbar.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

78. I regelen ble kisten satt på låven. At den ble satt i et rom for seg i huset, var en unntagelse. Dersom låven var for lang, ble den gjort kortere ved en for anledningen oppsatt vegg. Denne veggen ble ofte dekket med laken, mens de andre veggene ble dekket med granbar. Det var nok noen som kledte alle veggene med granbar. På golvet ble strödd hakket granbar.
79. En barsal ble i regelen laget på den måten at man til veggen festet lange grener, og inn mellom dem ble så tynnere kvister flettet. I eldre tider da man ikke hadde spiker, ble grenene festet på andre måter.
80. Barsal ble brukt hele året.
81. Det ble ikke strödd bar mellom husdören og stedet hvor kisten sto.
82. Liket skulle ligge med benene mot dören.
83. Når liket var svöpt og lagt i kisten, ble lokket lagt på, men på foneaftenen og begravelsesdagen ble det tatt av og ansiktet dekket med en duk.
84. Ansiktsduken var enten et hvitt linhåndklæ eller en serviett.
85. Serviett ble og blir ennå ofte uttalt sælvett.
86. Naboer og venner også barn hadde anledning til å se liket foneaftenen og begravelsesdagen.
87. Rakkestad hovedkirke fikk gravkapell i 1923 og Degernes anneskirke i 1934. Det siste var en gave fra disponent Anton Landem, Degernes. Os anneskirke har ennå ikke fått noe gravkapell. Arbeidet ble påbegynt for noen år siden, men på grunn av utilstrekkelige bevilgninger er man ikke kommet lenger enn til kjelleren. Når det kan bli ferdig, er uvisst.
88. Etterat man fikk gravkapell, har de gamle skikkene forandret seg. Liket blir vasket og satt bort på låven eller i et rom i huset. Den fölgende dag blir kiste og svöp hentet hos kjøpmannen, som alltid har slike saker på lager. Så blir liket svöpt og lagt i kisten. Utsmykningen av rommet innskrenker seg ofte til bare granbar på golvet og en granbuske på hver side av utgangsdören. Lysene på bordet ved kistens hovedende beholdes gjerne. Tre eller fire dager etter

13474

dödsfallet möter en del innbudne slektinger og na-
boer opp i sørgehuset. Der blir de bevertet med kaffe
og smörbröd. Etterpå samles de om kisten, og etter en
tale av en indremisjonsmann, blir kisten båret ut og
satt i likbilen og kjørt til gravkapellet fulgt av
de innbudne. På begravelsesdagen möter de innbudne
opp i kapellet, hvor presten forretter. Ofte utgår det
ingen særskilt innbydelse. I dödsanonsen gjøres det
oppmerksom på de som ønsker å følge avdöde til gra-
ven, er velkomne. Etterpå samles følget til en bevert-
ning i hjemmet eller på et hotell eller på et pen-
sjonat. Der blir gjestene servert kaffe og smörbröd
og kaker eller middag. Det siste er lite brukt nå.

Sorg.

89. Man sökte å unngå stöy og larm mens liket sto på gården.
90. Noe storarbeid kunne ikke gjøres i den tiden. Selv onnearbeid måtte hvile. Folkene på gården hadde arbeid nok med å gjøre i stand til begravelsen.
91. I eldre tider var visstnok begrepet en begrenset "sörgetid" ukjent. Slik er det fremdeles.
92. Folk mente at i den nærmeste tiden etter en nær slektnings död, skulle man ikke drikke seg full, ikke slåss, ikke spille kort, og enken eller enkemannen etter den döde skulle ikke vise noen synlig interesse for det annet kjönn.
93. Det var vanlig at ved begravelsen skulle man så vidt mulig være svartkledd. Men ^{det} var nok noen som ikke var slik stelt at de kunne gjøre det. Når det gjaldt barn, tok man det ikke så nöye.
94. Enken burde helst være svartkledd en tid etter mannens död når hun var ute blant folk. Men det var ikke alle som tok det så nöye.
95. Folk kjenner ikke noen overlevering, fortelling eller ordtak som advarer mot for meget sorg og gråt.
96. Jeg har nok hört at man kan vekke en döende eller gravlagt menneske til live igjen gjennom gråt. Men noe slikt blir ikke fortalt herfra bygdene.

97. Noen gamle råd for å lindre sorgen etter en avdød kjenner folk ikke. Det vanlige var å henvise den sørgende til Gud, hvor det var tröst å finne.
- Synge liket ut.
98. I eldre tider var det alminnelig å holde begravelse på en søndag. Men det hendte at likfølget forstyrret gudstjenesten. Av den grunn foreslo sogneselskapet i møte den 7. februar 1848 å henstille til almuen i hovedsognet å velge en annen ukedag. Likeledes ble det advart mot å skjenke ut brennevin i våpenhuset. Etter denne henstillingen ble det vanlig å henlegge begravelsen til tirsdag eller fredag. Brennevinsutskjenkningen ved kirken ble det også litt etter litt slutt med.
99. Det vanlige ordet for begravelse var i eldre tider likferd. Ordet brukes til dels enda.
100. Før og etter talen ble det sunget salmer, og når den døde ble båret ut på vognen eller sleden for å bringes til kirkegården, gikk samme taler foran og sang en salme.
101. Lokket ble ikke tatt av kisten.
102. Det ble ikke lagt noe åkle på kisten.
103. Lys ble plasert på et lite bord ved hodeenden av kisten.
104. Det ble brukt to lys uten hensyn til om den døde hadde vært gift eller ugift.
105. Når kisten ble båret ut, ble lysene slokket og stående igjen på bordet.
106. Går ut.
107. " " .
108. Lysene ble ikke brakt med til kirken.
109. Å brenne lys hele natten før begravelsen er ukjent her i bygdene.
110. Når det gjelder våkenatten, har jeg ingen opplysninger å gi herfra.
111. Det er mulig at det i eldre tider har vært skikk å holde våkenatt. Men da det ikke finnes noen tradisjon om slikt, må det være lenge siden—minst 150 år

siden.

112. Faste gråtekoner er det ingen som husker her.
113. Når folk sang liksalmer, søkte de å legge litt av stundens alvor i sangen.
114. Det er meget sjelden nå at presten er til stede i hjemmet og holder tale. Han må i så tilfelle være bedt særskilt om det. Men derimot er han etter innbydelse ofte tilstede ved det selskapelige samvær etter jordfestelsen.
115. Det siste er blitt vanlig de siste 50 årene.
116. Som nevnt ovenfor, ble liket sunget ut av huset av en troende. Dersom læreren i kretsen var en troende, ble han bedt om å gjøre det.
117. Å drikke "velfarsskål" før de bar liket ut, har ikke vært brukt her i manns minne.
118. Går ut.
119. Til omkring begynnelsen av dette århundre ble liket båret ut av huset av naboer.
120. De nærmeste pårørende skulle være fri for det.
121. Nå blir det så vidt mulig gjort av de nærmeste pårørende.
122. Liket skulle bæres ut med fotenden først.
123. Å sette ned kisten på terskelen har så vidt vites, ikke vært brukt her.
124. Folk husker ikke beretninger om "likdøren". Man kan sikkert gå ut fra at skikken har vært ukjent i Rakkestad og Degernes. På gamle bygninger finnes ingen merker etter slike åpninger.
125. I regelen ble det strödd med bar på veien fra huset eller låven til tungrinda.
126. Kisten ble båret like fra huset eller låven og satt på vognen eller langsleden.
127. I eldre tider hendte det nok at bærerne fikk skjenk. Men fra midten av forrige århundre gikk serveringen av brennevin og sterkt öl stadig tilbake. Det var kaffeen som litt etter litt inntok plassen.
128. I gamle dager var det visstnok så at kvinnene fulgte likfølget til tungrinda og så snudde og gikk

- hjem igjen. Jeg har hørt at en av grunnene til at kvinner ikke fulgte med til kirkegården, var de ofte dårlige veier. Om denne oppfatningen er riktig, vil jeg ikke innestå for.
129. I regelen fulgte alle voksne menn som var innbudt, med til kirkegården. Var det lang vei, ble gjerne de gamle hjemme.
130. Når kvinner begynte å følge med til kirkegården, er vanskelig å si. Men de har i hvert fall vært med fra førstningen av forrige århundre.
131. I allfall i de siste hundre årene har folk hatt den oppfatningen at jo fler som er med i begravelsen, dess ærefullere er det. Det ble ofte nevnt at det var så og så mange hester i likfølget. Nå nyttes det bare biler.
132. Dersom avstanden ikke var for lang, ble veien frem til tungrinda pyntet med hakket granbar i en bredde av omkring 1 meter. På begge sider av grinda ble det satt opp grantrær, eller det ble reist en port av granbar. Mellom grindstolpene ble det lagt en smal stripe av hakket granbar. Ved grinda i delegjerdet mot naboeiendommen ble det pyntet på samme måte, dog var det sjelden det ble reist port der.
133. Grennegårder som lå ved veien hvor likfølget skulle passere, pyntet på samme måte. Hvis det ikke var noe gjerde med grind, ble det lagt bare en stripe av hakket granbar tvers over veien.
134. Det er vanlig å heise flagg på halv stang når noen i nabolaget blir begravet. Men det er meget få gårder som har flaggstang og flagg.
135. Det er slektninger, naboer, venner og kanskje også gårder langs kirkeveien som heiser heiser flagg på halv stang.
136. Flaggene ble heist til tops når jordfestelsen var over.
137. I regelen ble det gjort når begravelsesfølget vendte tilbake. Mange gårder ligger så langt fra kirken at de ikke kan høre kirkeklokkene.

138. Selv om det ikke er vanlig, er det noen som flagger på halv stang hele dagen.
Etter at man har fått gravkapell, er det noen som flagger den dagen den døde blir ført fra gården til kapellet.
139. Det finnes ingen tradisjon om at likfølget stanset og sang ved hver gård det kom forbi.
140. Går ut.
141. " " .
142. Det er ikke noen som husker at likferdsfolket skulle rope høyt når de dro over en høyde eller kom mot en gård.
143. Folk husker ikke noen "kvilestein" eller "likstein" som bærerene satte kisten på for å hvile på veien til kirkegården.
144. Kisten skulle ikke settes på marken. Den ble satt på stener eller bordstykker som følget bar med seg.
145. Når kisten måtte kjøres til kirkegården, ble det nyttet bord eller halm som underlag under kisten. Det hendte at kisten ble satt på bunnen av vognen, mens langsleden alltid måtte ha løs bunn av bord.
146. Hesten som dro kisten skulle helst være så mørk som mulig. Men man tok det ikke så nøye - iallfall ikke i senere tid.
147. I eldre tider mente folk at man ikke burde kjøre likkisten med en hoppe som var med föll.
148. Til kirkegården skulle man kjøre i gang. Etter at bilen ble tatt i bruk, fulgte man likevel den gamle regelen å kjøre sakte.
149. På hjemveien kjørte de fortere. At det utartet til kappkjøring, var visst sjelden i begravelser.
150. Kisten ble kjørt enten av snekkeren som hadde gjort kisten eller av en mann i nabolaget.
151. Kjørereren gikk enten ved siden av likvognen eller sto bakpå.
152. Sangeren satt ikke på kisten.
153. På slike steder hvor kjoretøy ikke kunne brukes, måtte man bære kisten. I gamle dager med de dårlige

veier hendte det ikke så rent sjelden heller.

154. I manns minne har ikke de etterlevende trodd at de på noen måte hadde anledning til å få vite noe om den dödes skjebne.

155. Så vidt jeg, har ikke folk trodd at det var noen som på grunn av de omstendigheter de döde under, alltid ble salige.

På kirkegården.

156. De samme bærere som i hjemmet satte kisten på vognen, løftet den også av ved kirken. Kisten ble satt på en bære som lå på to bukker som var plasert ved siden av vognen eller sleden. Da det ble alminnelig med håndtak på kisten, ble den tatt like av og båret inn på kirkegården. Da veien frem til graven kunne være lang, ble det omtrent halvveis satt to bukker hvorpå bærerne satte ned kisten så de kunne bytte sider.

157. Båren ble oppbevart i redskapshuset ved kirken.

158. Båren og bukkene tilhørte visst menigheten.

159. Kisten ble båret inn på kirkegården av de samme bærerne som er nevnt ovenfor.

160. Jeg kjenner ikke til at de gjorde noe bestemt med likhesten mens liket ble gravlagt.

161. Presten møtte opp ved inngangen til kirkegården.

162. Det finnes ingen tradisjon om at kisten ble båret rundt kirken.

163. Kisten ble ikke båret inn i kirken. Dersom det noen gang har vært annerledes, må det være lenge siden.

164. Klokkeren gikk foran og sang mens kisten ble båret til graven.

165. I manns minne har det ikke vært skikk å bære kisten rundt graven.

166. Det ble ringt med kirkeklokkene når likfølget nærmet seg kirken. At det ble ringt når det var jevnet over graven, er ukjent.

Graven.

167. Det ble ansatt fast graver i 1860.

168. Graveren kalles graver.
169. Før man fikk fast graver, ble graven kastet opp av den dödets slektinger eller naboer. Arbeidet ble gjort i forveien.
170. Graven ble kastet igjen av de samme som hadde gravd graven. Da man fikk fast graver, kastet han graven igjen.
171. At mennene kastet en spade jord på kisten etter jordfestelsen, har ikke vært skikk her i mannsminne.
172. Når jordfestingen var unnagjort, mente man å være ferdig med den avdøde.
173. Da presten møtte opp og foretok jordfestingen med det samme, var det ikke nødvendig med noe merke i graven. Man skulle anta at den skikken er gammel her i prestegjeldet.
174. I eldre tid ble gravene ofte forsømt. Men noen laget en firkantet forhøyning over graven, satte gress-torv langs kantene og plantet blomster ovenpå. Å sette monument på graven ble ikke alminnelig før i slutningen av forrige århundre.
175. Det er ikke bestemte dager nå at man besøker gravene og pynter dem med blomster. Det blir gjort av og til fra vår til höst.
- Særlige tilfelle.
176. Da det ikke finnes noen tradisjon om hvordan en selvmorder ble behandlet i eldre tid, er det vanskelig å si noe sikkert, men i de siste 150 årene har selvmorderen fått samme stell og samme likklær som andre.
177. Når det gjelder dette spørsmålet, blir svaret det samme som på forrige. Det ble ikke gjort noe særlig.
178. At liksleden skulle etterlates på eller ved kirkegården, er ukjent her.
179. Det går frasagn her om at selvmordere ble begravet i det nordøstre hjørne av kirkegården. Det er sannsynlig at det er riktig. Men det er sikkert lenge

siden det var skikk og bruk.

180. Det finnes ingen tradisjon om at udöpte barn ble begravd annerledes enn döpte barn. Det hendte nok ytterst sjelden at et barn döde udöpt. Jeg har hört at hvis det var mulig, ble et udöpt barn lagt i samme grav som et döpt menneske.

181. Det samme gjelder lik av for tidlig födte barn.

Gravöl.

182. Det gamle ordet om gravöl var og er til dels ennå likferd. Men i de senere år er begravelse blitt vel så alminnelig.

183. Som bud for å be til begravelse ble i regelen sendt en eldre mann i bealaget. Fast beamann ble visst ikke brukt, men det hendte ofte at hele bealaget nyttet samme mann.

184. Bealaget var omtrent som ved andre fester. Ved bryllup f. eks. ble jo også brudgommens bealag innbudt.

185. Beamannen skulle helst være svartkledd. At han skulle ha en stav med seg, er ukjent.

186. Beamannen skulle opptre alvorlig og stillferdig, som det hövet seg ved en slik anledning. Han ga seg i regelen god tid med å fremføre sitt ærend.

187. Noen fast ordlyd til innbydelsen ble visstnok ikke brukt, så vidt jeg vet.

188. Det var ikke noen fast regel om at beamannen skulle bevertes. Han kunne jo ikke spise og drikke i hvert hus han kom innom heller.

189. I de siste hundre årene har det vært skikk å sende beabrev til folk utenfor bealaget. I de senere år er den samme måten også blitt nyttet innen bealaget.

190. I regelen varte gravölet bare en dag. Men det hendte nok i gamle dager at det kunne strekke seg over to dager også.

191. I tilfelle gravölet ble unnagjort för kirkeferden, förelikferd, hadde de bare ett eller kanskje to måltider. Men hvis de innbudne först mötte ved kirken

- og etter jordfestelsen fulgte med til sørgehuset, etterlikferd, hadde de to måltider. Men folk med noenlunde god råd hadde både forelikferd og etterlikferd. I så tilfelle hadde de tre eller fire måltider.
192. Gröt burde ikke nyttes ved begravelsesmiddagen. Det ble i regelen servert kjøttmat.
193. Det var ikke noen forskjell på maten etter som den døde var gift eller ugift.
194. Så vidt mulig skulle de nærmeste slektninger være fri for arbeidet med tilstelningen.
195. Det var vanlig at grenda på begravelsesdagen stanset arbeidet, også onnearbeid.
196. Sendingene ble i regelen sendt dagen i forveien, foneaftenen. Bare gjester som bodde lenger borte, hadde dem med seg.
197. Det var helst 2-3 unge jenter, fonejenter, som kom med sendingen, fona. Disse kunne være døtre eller tjenestjenter. I familier hvor ingen slike fantes, måtte andre gå. Fonejentene var mørkkledde.
198. Det ble holdt en liten tilstelning for fonejentene til langt utover kvelden. De unge guttene passet på når jentene skulle gå hjem for å slå følge.
199. Sendingene ble nok pyntet på en bestemt måte, men hver husmor hadde gjerne sin særskilte måte å gjøre det på. Det var især smöret og det finere bakverket som det gjaldt å få så mange "kruseduller" på som mulig.
200. En vanlig sending besto i regelen av 10-12 bröd, en del finere bakverk, et fat mölske og 12-14 merker smör. Halve sendinger ble visst ikke brukt. Men det var nok ikke alle som hadde råd til å gi så mye som det som er nevnt ovenfor.
201. Det er nok mulig at gravölet i eldre tid strakte seg over flere dager, men det må visst være mer enn 100 år siden. Derimot holdt 2-dagers bryllup seg opp i 1880-årene.

202. Siden det ble slutt med å brygge maltöl hjemme, har det vært vanlig å kjøpe bayeröl, pilsneröl og vörteröl fra bryggeriene. Men enkelte brukte hjemmelaget alkoholfritt öl.
203. Hjemmebrygging og gammeldags sending holdt seg til henimot slutningen av forrige århundre. Den gamle skikken holdt seg lenger ved gravöl enn ved andre gjestebud.
204. Sendingen ble i nyere tid avløst ved at man sender krans. Men de kvinnelige gjester har i regelen med en kake. Nå hender det ikke så sjelden at begravelsen holdes på et hotell som sørger for bevertningen, og da faller kaken bort.
205. Det er visst ingen nå som husker når folk begynte å sende krans. Det ble ofte sendt krans ved siden av sendingen.
206. I eldre tid ble kransen laget hjemme. Materialene var i vintertiden granbar, tyttebærlyng og lövmose, og i sommertiden potteblomster og hageblomster med innflettet grønt. Mange brukte girlandet av tyttebærlyng rundt kisten og til pynt i likrommet.
207. Etterat man for omkring 30 år siden fikk kransebinderi her i bygda, er det blitt vanlig å bruke silkebånd på kranser med og uten påskrift etter ønske.
208. Kransene blir lagt på kisten i graven.
209. De blir liggende på gravstedet.
210. Ved begravelser nå blir det bevertet enten med middagsmat med etterfølgende kaffe og kaker eller med smørbröd og kaffe, melk eller öl. Til maten blir i regelen servert både alkoholholdige og alkoholfrie ölsorter. Men dersom bevertningen foregår i bedehuset, serveres bare alkoholfrie.
211. I den senere tid er det blitt nokså alminnelig å holde begravelsesbevertningen på hotell eller i bedehuset. I siste tilfelle er det et hotell som

ordner med innkjöp av varer og servering.

212. Da Rakkestad og Degernes i 1900 fikk sin lokalavis, ble det litt etter litt vanlig å avertere dødsfall i avisen. Nå blir det alltid gjort.